

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

ԼԵՒՈՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆՅԻ

(Շարունակութիւն ¹⁾)

III

ԼԵՒՈՆԸ ՍՄԲԱՏԻՆ

Սիրելի Սմբատ! խիստ վատ տպաւորութիւն է անում վերաս
քո բերած ճառը: Ինչ նեղ աշխարհայեացք, ինչ սահմանափակ
գլուխ! Նորա այն միտքը, թէ դպրոցի հոգին կարգուկանոնն է, ինձ
հիմնովին սխալ է թւում: Դպրոցի հոգին կրթութիւնն է, ոչ թէ
կարգուկանոնը: Սա միայն մի միջոց է, որ անհրաժեշտ է կանոնաւոր
դաստիարակութեան համար: Ախալ կը լինի կարծել, թէ կարգա-
պահութիւնը և կրթութիւնը նոյնանիշ հասկացողութիւններ են:

Յետոյ ճառախօսի տրամաբանութիւնը տես—պէտք է երախ-
տագէտ և համեստ լինել, որովհետեւ ազգը մեզ հաց և ուտում է
տալիս: Եւ ինչպէս է հասկանում նա համեստութիւն ասածը?
Իհարկէ, ոչ այլ կերպ, քան Արիստոֆանը, յունաց այս տաղան-
դաւոր կատակերգ-երգիծաբանը և ծայրայեղ ետադիմականը, պա-
տանիները, ասում է նա, փողոցով ուտումնարան գնալիս լուռ էին
լինում, անկարգութիւն չէին անում. դպրոցում նստում էին ըստ
պատշաճին, ոտ ոտի վրայ չէին դնում և երգում էին այն երգերը,

¹⁾ Տես «Մուրճ» 1894 թ. № 3:

որ հայրերն էին երգում. ճաշի ժամանակ՝ բոխկ չէին վերցնում, որովհետև բոխկը մեծերի համար է, բարձր չէին ծիծաղում...¹⁾ Ահա դորա համեստութեան իդէալը! Ո՛հ. չուզեցինք այդ տեսակ համեստութիւն! Ընդհակառակը. թող պատանիները իրանց կենսական ոյժերը չբթացնեն և չնմանին մեքենայի: Թո՛ղ նոքա խաղան, աղաղակեն, բարձր ծիծաղեն, նոր երգեր երգեն և չկրկնեն միայն հայրերի երգածը: Թո՛ղ իւրաքանչիւր ոք Գեօթէի նման իրաւունք ունենայ ասելու. «ես մարդ եմ, և կրեցի այն բոլորը ինչ որ յատուկ է մարդուն»: Թո՛ղ զարգանան մարդու մէջ այն յատկութիւնները, որ դարձնում են նորան աշխոյժ, եռանդուն, առողջամիտ, պարտաճանաչ!

Ձեր ճառախօսի յայտնած իւրաքանչիւր միտքը սխալ է և փնասակար: Օրինակ, նորա կարծիքը բնական գիտութիւնների մասին: Ի հարկէ, ծիծաղելի կը լինէր Եւրոպայում, եթէ մէկը վեր կենար այժմ և բնագէտներին քարկոծէր: Բայց մեր մէջ դեռ շատերը կան, որ բնական գիտութիւնը ստատանայական գիտութիւն են համարում: Ես զարմանում եմ Մարդուն, որ բնութեան մէջ մի հիւլէ է, կարելի է ուսումնասիրել, իսկ մեծ բնութիւնը ոչ?

Եւ տես թէ ինչպէս է վերաբերում նա մեր այն գործիչներին որոնք կազմում են մեր հասարակութեան ամենաառողջ տարրը: «Պոքա փառամոլ, եսամոլ, թեթեամիտ, մեծ խօսող կորած մարդիկ են»: Շատ անգամ ես մտածել եմ ինչ է այն բանի անունը, որ այդ ճառախօսի նման մարդկանց ուղեղը թունաւորում է, աշխարհահայեացքը ալլանդակում և աշխարհի ծաղրածուններ դարձնում նոցա? Ես եկել եմ հետեւեալ եզրակացութեան. այն բանի անունը հոգեկան դատարկութիւն է: Նոցա մէջ չկայ լոյս, նոքա չունին իդէալ, եռանդ և հասարակական գործունէութեան բուռը պահանջ. սորանից նոքա եզրակացնում են. ուրեմն այն յատկութիւնները չկան և ուրիշների մէջ, և եթէ չկան, ուստի ինչ որ անում են, շինծու է, կեղծ է, փառքի համար է, շահի համար է!... Իրանց չափով չափում են ուրիշներին:

Ձեր վերակացուի մասին էիր գրել: Ահ, ի հարկէ, դպրոցի

¹⁾ Արիստոփան. «Ամպեր»

գլուխը կունենայ համապատասխան ձեռքեր. բնական է, որ նա անում է այն, ինչ որ թելադրում է հրամանատարը: Վատ պաշտօնեայի հյուս ստորադրեալները նման են այն շներին, որոնք իրանց տիրոջ աչքին նայելով կատարում են նոցա կամքը և զիտեն թէ ինչպէս պէտք է շորժեն, որ տիրոջ հաճոյանան, ում վրայ հաջն, որ տիրոջ ակորժելի լինի, ում առաջ պոչները շարժեն, որ տիրոջ աչքին քաղցր երևան: Սպասիր, Սմբատ: Շուտով մթնոլորտը կը վարակէ և ձեր դռնապանին և արտաքնոց մաքրողներին:

Հիմա գանք մեր դպրոցին: Մեր ուսումը արդէն կանոնաւոր սկսած է: Ուսուցիչները և աշակերտները միմեանց փոխադարձ ուսումնասիրում են: Առ այժմ աշակերտները գոհ են դասաւանդութեան եղանակից և այն յարաբերութիւնից, որ ցոյց են տրւում դէպի նոցա: Մենք նոցա հետ չլուք: Ով ենք: Սա նորութիւն է նոցա համար: Առաջ այսպէս չէին վարւում: «Դու, Պետրոս», «էջ, դու, Կիրակոս, դասդ պատասխանիր»: Առաջ այսպէս էին դիմում աշակերտին մեր վարժապետները, թէպէտ շատ անգամ պատահում էր, որ աշակերտի մօրուքը ուսուցչի մօրուքից կարճ էր լինում: Սակայն դա նոցա մանկավարժական սկզբունքներից մէկն էր: Նոքա կարծում էին, որ ուսուցչի հեղինակութիւնը բարձր պահելու համար անհրաժեշտ էր աշակերտների հետ «դու»-ով խօսել: Ի հարկէ, սա չնչին բան է, բայց բնորոշ է տարբեր ուղղութեան պատկանող մանկավարժների համար:

Մի բան, որ հիմա աչքի է ընկնում, դա հետեւեալն է: Մեր վարչութիւնը ամենայն ճիգ և աշխատանք է գործ դնում ուսումնարանի առողջապահական դրութիւնը բարելոքելու: Ահա այդ նպատակով գործ դրած միջոցները:

Նախ, առողջապահական դասախօսութիւններ, որ պիտի կարգայ մեր ուսումնարանի բժիշկը: Հէնց երէկ աշակերտների բազմութեան առաջ նա կարդաց իւր առաջին դասախօսութիւնը, որի նիւթն էր «առողջ հոգին առողջ մարմնի մէջ»: Առաջ ես չէի ընդունում այդ փորձը: Միթէ քիչ կան, մտածում էի ես, առողջ և հաստափոր վաշխառուներ և սրիկաներ, և, ընդհակառակը, միթէ սակաւ են հասարակական հիւանդոտ, բայց նշանաւոր գործիչներ: Բայց այժմ համոզեցի, որ խօսքը ազնուութեան կամ անազնու-

թեան, խելքի կամ անխելքութեան մասին չէ: Առողջութիւնը չէ կարող մարդուն աւելի խելօք և առաքինի դարձնել, ոչ էլ տկարութիւնը՝ աւելի չար և չիմար:

Խօսքը մարդու ներքին եռանդի և հոգու տրամադրութեան մասին է: Առողջապահական բարեկարգ վիճակը կարևոր պայման է ընդունակութիւնների կանոնաւոր զարգացման համար: Այն ուսումնարանը, որ անգիտանում է սաների առողջապահական դրութիւնը, յանցաւոր է և պատասխանատու հասարակութեան առաջ: Երկրորդ միջոցը—մարմնամարզութիւնն է: «Եթէ մեզ, ասում են աշակերտները, նախօրօք չհասկացնէին, դուցէ շատերը մեզանից խոյս տալին այդ տեսակ վարժութիւններից: Բայց հիմա մենք գիտենք մարմնամարզութեան նշանակութիւնը և ինքներս ուրախութեամբ ենք կատարում մեր վարչութեան պատուէրը: Մենք պարզ տեսնում ենք, որ բացօդեայ կանոնաւոր շարժումները կազդուրի» ներգործութիւն են անում մարդու վերայ: Մարմնամարզութեան դասից յետ մարդ աւելի լի կրճքով է շունչ առնում, աւելի աշխոյժ է դառնում, և աւելանում է տշխատելու եռանդը:

Խաղալու համար մեր ուսումնարանը ունի բաւականին լայն բակ: Բայց տեսուչը կամենում է աւելի ևս ընդարձակել նրան, որովհետեւ այդ անելու հնարաւորութիւն կայ:

«Թող աւելի շուտ աշակերտները յոգնեն վազվզելուց, քան թէ մի քանի քայլ անելուց յետ՝ իրանց առաջ պատնէշ տեսնեն», ասաց մեր տեսուչը մի շաբաթ առաջ: Հասկանալի է այժմ թէ ինչու հիմա վերցնում են այն չինական տգեղ պարիսպը, որ քաշել էր դպրոցի վարչութիւնը տասը տարի առաջ և որը ծածկում էր հասարակութեան աչքից շինութեան երեսը: Այսպիսով բակը աւելի ևս լայնանում է, և ուսումնարանը իւր բոլոր գեղեցկութեամբ անցորդների առջև է:

Ինձ համակրելի է թւում այստեղ յարմարութեան և գեղեցկութեան ներդաշնակութիւնը:

Վերակուրի և հանդերձեղէնի մաքրութիւնը ենթակայ է խիստ վերահսկողութեան:

Սակայն դեռ կան բաներ, որ կարօտ են վերանորոգութեան. հիւանդանոցը և դասարանները: Այդ մնաց գալ տարի, ոչովհետեւ

ձմեռը առաջներին է։ Գրադարանը և Ֆիզիկանոցը աղքատ են և անխնամ թողած։ Սոցա հարստացնելը և կարգի բերելը այժմ մանկավարժական ժողովի հոգսերից մէկն է դարձել։

Մեր ուսումնարանը և մեր կեանքը նորոգուած են։

Ներողութիւն, սիրելի Սմբատ, որ նամակս աւելի էիմ կարող երկարացնել. վաղեայ համար պատրաստելու դասեր ունիմ։

Ք ո Լ և ո ն ։

P. S. Հնչ, մի բան էլ։ Ես մոռացայ գրել մեր այսօրւայ զբօսանքի մասին։ Ճաշից յետ բոլոր աշակերտները գնացին քաղաքից դուրս զբօսնելու. ես էլ հետները։ Երբ մօտեցանք անտառին, մեր վերակացու պ. Ստեփանեանը ասաց սաներին. «Դէհ, այժմ ազատ էք»։ Նոքա էլ ազատ թռչունների պէս սկսեցին թռչկոտել, աթուրմա խաղալ, երգել, սուլել և բարձր ծիծաղել...

Ն ո չ ն ը ։

IV

ՍՄԲԱՏԸ ԼԵԻՈՆԻՆ

Իմ անգին բարեկամ! Հազար երանի քեզ! Ձեր ուսումնարանը վերանորոգուած է, մերը քանդուած։ Քանդուած է մեր ուսումնարանը, և ոչ ոք չէ մտածում նորոգելու մասին։ Շինութեան ամեն մի անկիւնը անհամապատասխան է այն բանին, ինչին յատկացրած է։ Բակը խիստ փոքր է հարիւրաւոր աշակերտների համար։ Դասարանները՝ ցած, մութ և ցուրտ։ Ուսուցչանոցում մի հատ աթուռ չկայ նստելու համար։ Գրադարանը անկարգ զրութեան մէջ, զրքերը այս ու այն կողմ թափւած և փոշիով պատած։ Սեղանատուներ՝ կեղտոտ, յատակի վրայ ջրեր են թափւած, իսկ անկիւններում ոսկոր և հացի փշրանք։ Ննջարանը չէ վառուած, չնայելով, որ արդէն սկսել են աշնան սառը քամիները։ Հիւանդանոցում՝ յատակի արանքներից փչում է ցուրտ, քամի և մկան զարշնկի հոտ։ Երթեւեկ աշակերտները գալիս են դպրոց ցնցոտիների մէջ փաթաթւած, մատները կօշիկներից դուրս պրծած. ամառով են մօտենում զրատախտակին, որովհետեւ պատառուած վարտիկի տակից դուրս է եկել սպիտակը։ Կերակուրը աղքատիկ է և անմաքուր։ Մինչև այժմ

երկու անգամ ճաշ են տուել որդեգիրներին՝ որթնած ծիրանից պատ-
րաստուած: Պատահում է, որ դուրս ենք գալիս սեղանատնից չկտա-
ցած: Յանուն մեր բարեկամութեան, աղաչում եմ, չափազանցու-
թիւն համարես այս բոլորը, այլ մերկ իրականութիւն:

Ուսուցիչը երբեմն ստիպւած է լինում գրաւոր դասը դարձ-
նել բանաւոր, որովհետեւ մէկը չ'ունի մատիտ, միւսը կորցրել է
գրիչը, երրորդը և չորրորդը չ'ունին թանաք...

Մեր այս չարաքաստիկ դրութեան պատճառը մեր տեսչի եր-
կու յատկութիւններն են. «եօլա տանել» և «խնայողութեամբ
վարել»:

— Սեղանատան մատակարարին հարկաւոր է փոխել. նա կեղ-
տոտ է, — յայտնում է վերակացուն:

— Հազիւ ենք ճարել դրան, այն էլ այնպիսի էժան գնով.
եօլա տարէք, — պատասխանում է տեսուչը:

— Դասագիրքը պէտք է փոխել. ես ուրիշ դասագրքով պիտի
անցնեմ առարկաս, — յայտնում է ուսուցիչը:

— Մինչև հիմա հին դասագրքով էին անցնում. եօլա տարէք,
պատասխանում է տեսուչը, — ազգի փողի հետ խնայողաբար վար-
ւեցէք:

— Գրադարանը աղքատ է. ընթերցանութեան ամենակարեւոր
գրքերը չկան, — յայտնում է դաստիարակը:

— Դեռ եօլա տարէք, տեսնենք, — պատասխանում է տեսուչը:

Ահա այսպիսի կոմեդիա է կատարւում մեր դպրոցում:

Ա.Սեն բան պէտք է եօլա տանել և խնայողաբար վարել ազգի
փողի հետ: Միայն ինքը տեսուչն է, որ չէ կարող եօլա գնալ և,
փոխանակ երկու հազարի, պահանջում է տարեկան չորս հազար
մանէթ, չնայելով, որ ոչ կին ունի, ոչ որդի:

Յետոյ, սիրելիս, «դու» և «դուք» ի մասին ես գրում: Այդպիսի
կոչականներ զոյութիւն չ'ունին մեր ուսումնարանում: Այստեղ սո-
վորական գործածելի կոչականներն են. «էջ, թարաքամա», «էջ,
ապուշ», «յիմար», «լիրք», «անզգամ», «արջի քոթոթ» և այլն այլն:

Սակայն այս բոլորը դատարկ բաներ են մեր տեսչի համար:
Նորա իդէալն է — կարգապահութիւն և կրօնական-բարոյական կրթ-
ութիւն:

—Կարգապահութիւն, պարոններ, կարգապահութիւն! Համեստութիւն, պարոններ, համեստութիւն!

Սիրելի բարեկամ! Անցեալ կիրակի մի թշառ դէպք տեղի ունեցաւ մեր ուսումնարանում, որ ինձ շատ վշտացրեց: Նա բնորոշ է մեր դպրոցի կարգ ու կանոնի համար: Հինգերորդ դասարանի մի աշակերտ իրան թոյլ էր տւել համեմատել եկեղեցու սեղանը թատրոնի բեմի հետ, ասելով թէ այնտեղ «շատ բաներ յիշեցնում են թատրոնը»:

Մեր վերակացուն, ոչ այն, որի մասին գրել էի անցեալ անգամ, այլ ուրիշը, իսկոյն յայտնում է տեսչին այդ խօսքերը: Բայց տեղը եկաւ, մի քանի խօսք այս վերակացուի մասին: Սա մի հնացած մարդ է, իւր պաշտօնում փտած, մօտ 60 տարեկան, երբեմն կաթոլիկ, այժմ լուսաւորչական: Ախ, մի տեսնէիր նրան! Ինչ բարի աչքեր, ինչ քաղցր ժպիտ, ինչ հայրական ձայն! Բայց այս արտաքին բարութեան և հեղութեան տակ, եթէ իմանայիր, ինչպիսի նենգ, շողոքորթ, գծուծ հոգի է թաղնւած: Օ, սաները նորան լաւ են ճանաչում, իղուր չեն անունը կնքել «աղւէս»: Եթէ նա սիրալիր դէմքով մօտեցաւ քեզ և հարցրեց, օրինակ, առողջութիւնդ, իմացիր, որ բանդ վատ է, և ոտիդ տակը փորւած: Եթէ մի խումբ աշակերտներ մտերմական խօսակցութիւն են ունեցել, կարող ես հաւատացած լինել, որ նրան յայտնի է, թէ ինչի մասին են խօսել: Այդպիսի դէպքում նա կամ ինքն է ականջ դնում կամ նրան լրտեսում են կորած և թշառացած աշակերտները, որոնց թիւը, բարեբախտաբար, շատ քիչ է մեր դպրոցում:

Ահա մեր այս փարիսեցիին, առանց նախապէս չանդիմանելու յանցաւորին, եթէ այստեղ յանցանքի մասին խօսք կարող է լինել, խեղճ աշակերտի արտասանած անմեղ խօսքերը հասցնում է տեսչի ականջին: Նա այդ անում է այն պատճառով, որ լրտեսելը նորա սովորութիւնն է, և այն նպատակով, որ արժանանայ տեսչի քաղցր նայւացքին և շնորհակալութեան:

Մեր պատուելին աշակերտի խօսքերը համարեց «սրբապղծութիւն» և ասողին «անբարիշտ, անպարկեշտ և անուղղելի»: Նա զայրացաւ, ոտները գետնին տւեց, գոցեց ականջները, խլացրեց խղձի ձայնը: Նա դարձաւ Գրախոն, սահմանած պատիժը եղաւ Գրախոնի պատիժ:

Նոյն երեկոցեան սաների սիրելի ընկերը այլ ևս չկար մեր մէջ: Տեսուչը կանչել էր նորան և ասել. «դու արձակած ես»: Ապա պատուիրել էր «աղւէսին» ճանապարհ դնել նորան: Երբ նա ստացաւ քարտուղարից իւր վկայականները և եկաւ մեզ մնաք բարով ասելու, մենք չկարողացանք զսպել մեր արտասուները:

Այս բանը իմացաւ ուսուցչական խումբը և անարգ լուսթիւն պահեց: Այ բողոք, ոչ միջամտութիւն: Ուսուցիչները չպահանջեցին որ մանկավարժական ժողով գումարւի՝ աշակերտի յանցանքը քննելու համար: Նոքա միայն լաւը կարող էին ասել արձակած աշակերտի մասին, սա ճանաչւած էր թէ առաջագէտ թէ գերազանց վարքի տէր:—Նոքա մի աստիճան ևս ընկան սաների աչքում: Ելին նշանակութիւն կ'ունենայ մանկավարժական ժողովը եթէ նա խաղալիք է Դրակոնի նման մարդու քմահաճութեանը?

Ել ինչպէս չարգեն սաները նոցա, երբ նոքա լուեցին այն ժամանակ, երբ որ քարերը պատրաստ էին աղաղակելու!

Ախոս տղայ, նա գնաց ընդ միշտ: Բոլոր սաների մէջ նա աչքի էր ընկնում իւր ընդունակութիւններով, իւր սրամտութեամբ, իւր պարզ և անկեղծ բնաւորութեամբ: Միշտ հիացնում էին սաներին նորա «փորձերը». «դեքա մանր երգիծաբանական ոտանաւորներ էին՝ սլաքները ուղղւած Դրակոնի, վերակացուների և ուսուցիչների դէմ: Եթէ նա կանոնաւոր կրթութիւն ստանար, ապագայում մենք կ'ունենայինք մի տաղանդաւոր երգիծաբան»:

Ընկերները բարեխօսեցին, աղաչեցին—օգնեց, ոչինչ չօգնեց: Դրակոնի սիրտը քար էր դարձել. նա մնաց անողորմ:

Ուր պիտի գնայ այժմ այդ պատանին? Աղքատ ծնողների զաւակը հազիւ էր կարողացել յաջողացնել իւր ուսման գործը: Նա եկել էր հեռու գաւառից, պատրաստել էր առանց ուսուցչի առաջնորդութեան և միայն օգնութեամբ մի քանի ընկերների մոտէլ էր երրորդ դասարանը: Ընդունւելուց յետ եկեղեցի էր գնացել, մո՛ւ վառել, ծուներ իջել, աղօթել: Երկու տարի մնաց ուսումնարանում, և այսօր փալասի նման դէն գցեցին այդ ընդունակ աշակերտին:—Ինչ լուր պիտի տանէ նա իւր պառաւ մօրը? Կը դիմանայ նա իւր որդու անբախտութեանը? Ինչպիսի մարդկանց շրջան է սպասում նորան?...

Ասում են, որ մեր Դրակոնը նոր ծրագիր է պատրաստում սաների կրօնական-բարոյական դիրքը բարձրացնելու համար:

Ք ո Ս մ բ ա տ :

(Կը չարունակւի)